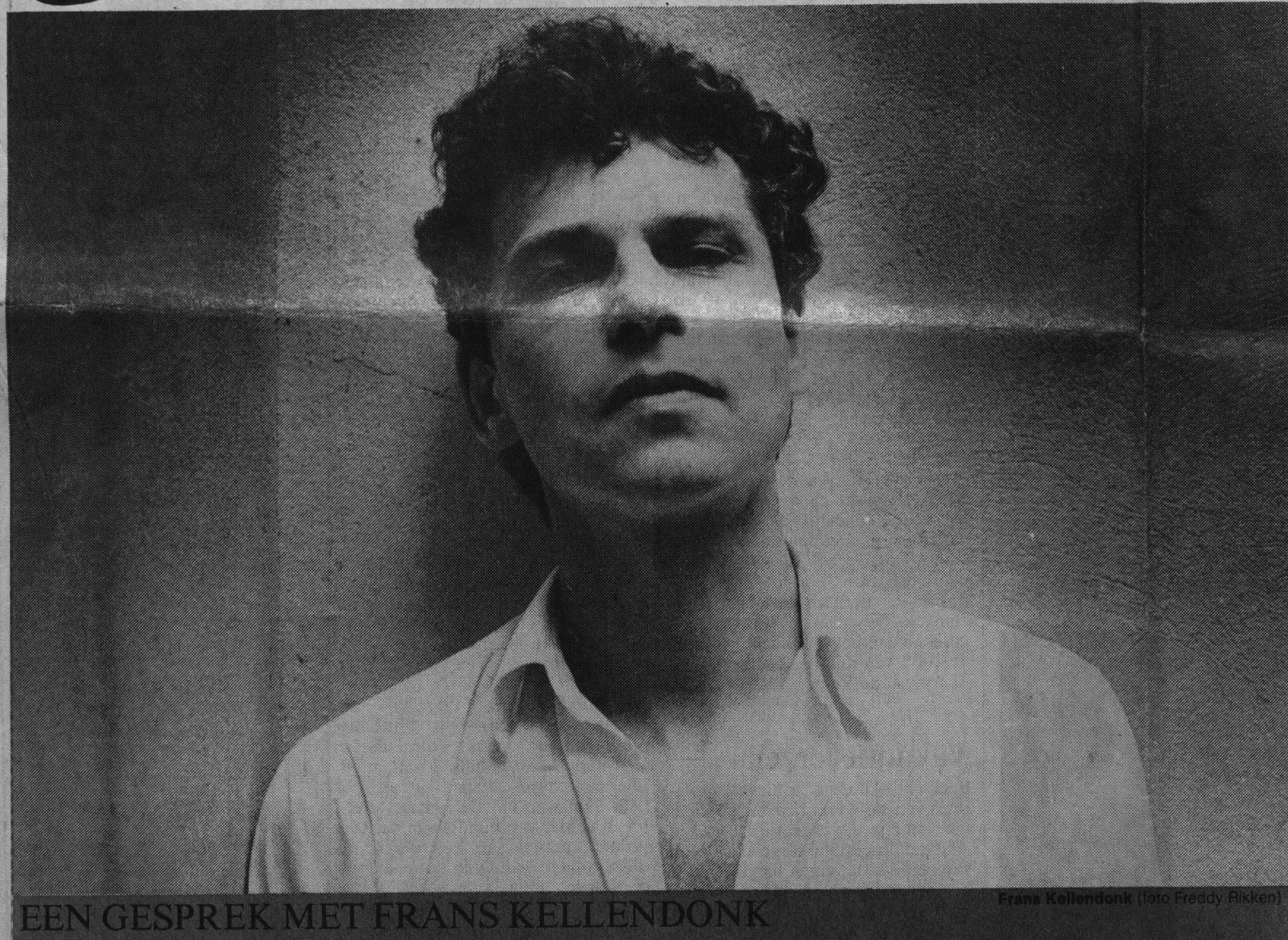

God troont op de gezangen van de mensen

Frans Kellendonk (foto Freddy Rikken)

EEN GESPREK MET FRANS KELLENDONK

'Mystiek lichaam' heet het nieuwe boek van Frans Kellendonk, dat vandaag is verschenen. Niet alleen door die titel, ook door de inhoud wijkt het sterk af van wat in de Nederlandse literatuur van de laatste jaren gebruikelijk is. Is het een beeldend geschreven essay? Een tractaat? Of gewoon een spannende familieroman?

H.M. van den Brink sprak met de schrijver over zijn aversie tegen het realisme, over zijn positieve kijk op de katholieke kerk, over narratologie en homoseksualiteit, over kunst en geld — kortom over lichaam en geest.

door H.M. van den Brink

„Ieder boek schrijf ik alsof het het laatste is”, zegt Frans Kellendonk (35). „Al bij de eerste keer dacht ik: dit maak ik af, daarna schrijf ik nooit meer. Ik heb tenslotte ook nog een vak geleerd waarmee ik mijn brood kan verdienen.”

Ondanks deze overwegingen is zojuist zijn vijfde boek verschenen, na het debuut *Bouwalde* (1977), de korte romans *De nietsnut* (1979) en *Letter en geest* (1982) en de verhalenbundel *Namen en gezichten* (1983).

De titel van dat nieuwe boek is een religieuze metafoor: *Mystiek lichaam*. De uitdrukking verwijst naar de gemeenschap van alle mensen — levenden, doden en ongeborenen — die, doordat ze zichzelf voortplant, op weg is door de tijd. Een categorie stervelingen lijkt uitgesloten van dat grote geheel: homoseksuelen. Want hoe verdienstelijk zij zich ook maken in wetenschap, kunst of handel, zij staan buiten wat de auteur 'de geschiedenis van het vlees' noemt.

Zo geformuleerd lijkt het thema van een bijna negentiende-eeuwse zwaarwichtigheid, maar bij lezing blijkt *Mystiek lichaam* niet in de laatste plaats een afwisselend geschreven familieroman — „een soap opera, een beetje *Dallas*”, schermt de auteur zelfs — waarin een gierige vader, een kunstminnende homoseksuelen zoon en een zuurderige dochter vruchtbaar de hoofdrollen spelen.

Frans Kellendonk houdt er niet van om in abstracte termen, die al gauw absoluut klinken, over de inhoud van zijn boek te spreken. „Ik kies er niet voor niets voor, om mijn ideeën in verhalen te vertellen. Daar staan ze in een context, je hebt de mogelijkheid om inclusief te denken. Het is niet goed om literatuur te versimpelen tot filosofie of sociologie.” Aan het eind van het gesprek, wanneer er toch heel wat algemene uitspraken zijn gedaan, zegt hij bovendien: „Ik ben ook wel zo wijs om niet alles te geloven wat ik zelf zeg.”

Iets van die afkeer om zich vast te leggen binnen de beperking van geijkte begrippen komt ook tot uiting in de ondertitel van dit nieuwe boek. Die luidt: 'een geschiedenis', zoals twee eerdere boeken (*De Nietsnut* en *Letter en Geest*) res-

pectievelijk 'een vertelling' en 'een spookverhaal' heten. Maar niet: 'roman'.

„Ik heb deze keer willen schrijven als een achttiende-eeuwse die zich vrijheden permitteert zoals heden ten dage niet meer geoorloofd zijn. Wanneer ik de behoefte had om hier en daar even mijn hart te luchten, om door het verhaal heen te sloffen en af en toe wat te essayeren, dan deed ik dat. Zo ongeveer alles wat Henry James en de narratologie verboden hebben, dat heb ik in dit boek gedaan. Het verhaal wordt verteld vanuit twee gezichtspunten, van de oude Gijzelhart en zijn zoon, die weer ondergeschikt zijn aan het gezichtspunt van de verteller, een narratologisch monster, een vreselijke beest, die de gedachten van de figuren herformuleert, interpreteert, die vrijelijk bespiegelt en essayeert, uit het verhaal springt en dan op eigen gelegenheid eens flink de waarheid vertelt. Echt het achterste van je tong laten zien kun je nooit, maar ik heb ik 'm in dit boek wel een flink eind uitgestoken.”

Je laat een figuur als Gijzelhart ook over zichzelf filosoferen. Hij doet dat op een manier die veel te intellectueel lijkt voor het type dat hij is.

„Wanneer je dat zegt, leg je een realistische norm aan. Je hebt het dan over een psychologische waarachtigheid die ik helemaal niet nastreef. Die man is niet alleen een individu, zijn karakter is vooral ook een samenstel van neigingen en ideeën, hoe onbewust of halfbewust die ook zijn. Ik wil me niet laten inperken door de overweging dat zijn drijfveren in werkelijkheid buiten zijn eigen horizon zouden liggen. Wat dat betreft heb ik de psychologie overboord gezet. En het vreemde is dat de figuren er geen greintje minder levensrecht door worden. Integendeel. Mechanische regelsystemen, zoals de narratologie, zullen het tenslotte toch moeten afleggen tegen empathie en vakmanschap — en die komen het duidelijkst tot uiting in het ritme van je zinnen, in het ritme van het bewustzijn dat door die zinnen wordt uitgebeeld. Wie echt kan

schrijven kan een figuur computeren of otebotoe laten praten en, enkel door het ritme, duidelijk maken dat er bijvoorbeeld een huisvrouw aan het woord is.”

„De waarachtigheid van een boek zit 'm niet in trouw aan allerlei realistische conventies. Die zit 'm in trouw aan je eigen levensgevoel, je ervaring van hoe de dingen in elkaar zitten. Ik heb tijdens het schrijven van dit boek heel sterk gevoeld dat het verhaal zijn eigen loop ging nemen, dat ik krachten in het leven had geroepen waardoor ik me moest laten leiden en dat ik, voorbij een zeker punt, niet meer alles kon doen wat ik wou.”

Is 'schoonheid' zo'n kracht? „Waarheid is schoonheid” laat je één van de figuren zeggen.

„Hij citeert Keats: 'Beauty is truth, truth beauty'. Maar hij heeft het dan over de hemel, een ideale wereld, zoals Keats het heeft over de verstilde, eeuwige wereld van zijn Griekse urn. Over schoonheid denk ik tijdens het schrijven nooit na, daardoor kan ik me niet laten sturen. Over waarheid ook niet. Waarachtigheid is al moeilijk genoeg. Ik probeer precies te zijn, zo bondig mogelijk recht te doen aan mijn levensgevoel. Dat vind ik al mooi genoeg.”

Op het gebied van de structuur aanvaard je geen voorschriften, maar in het gebruik van beeldspraak en in de zinsbouw ga je traditioneel te werk. Toch heb je met geestdrift geschreven over Ezra Pound, die zich ook op die punten niet aan conventies stoort.

„In dit boek gaat het vaak over de relatie microkosmos-macrokosmos, het verband tussen een geschiedenis en de geschiedenis en met mijn beeldspraak maak ik dat verband duidelijk. Pound beoefent een andere manier van beeldend schrijven: meer visionair, minder intellectueel.

„Syntaxis en beeldspraak vervullen elk op hun eigen wijze dezelfde taak: ze leggen verbanden. Een volzin met bij- en tussenzinnen toont een hiërarchie van uitspraken. In zo'n zin staat elke uitspraak in een spannende verhouding tot elke andere uitspraak. De soort beelden die ik gebruik, vergelijkingen vaak, doet iets dergelijks: brengt het ene verschijnsel in verband met het andere en door de overeenkomsten of verschillen krijgen die verschijnselen een plaats. Zo'n stijl als de mijne herken je bovendien aan het veelvuldig terugrijpen en vooruitwijken, zodat de hele tekst gaandeweg één weefsel wordt, één net waarin de ervaring gevangen wordt.

„Het is de stijl van een projecterende, ordenende, heerszuchtige geest, een geest met een heilige angst voor chaos. Recht tegenovergesteld daaraan is wat ik voor mezelf de nevenschikende of vrouwelijke stijl noem: de stijl die de dingen neemt zoals ze zich voordoen en die lijkt op het leggoeien van een emmer.

„Het is een kwestie van temperament en wat dat betreft is mijn stijl één met, bijvoorbeeld, mijn afkeer van het democratische kapitalisme en de permanente revolutie die daarbij hoort. Ik zou me, denk ik, prettiger gevoeld hebben in een feodale maatschappij of in een mandarijnaat. Maar daarin zou ik nooit schrijver zijn geworden, eerder priester of politieagent.”

Is het in onze maatschappij de taak van de schrijver om zich tegen de samenleving af te zetten, kritisch te zijn?

„Nee. Het romantische beeld van de schrijver als buitenstaander is mij volkomen vreemd en zelfs antipathiek. Ik ben niet iemand die buiten zijn tijd en buiten de wereld staat en die voor latere generaties of voor het museum schrijft. Het lijkt me vreselijk om, wanneer ik tachtig ben, Johan Polak achter mijn rolstoel aan te krijgen en te horen dat ik op sterven na mischien wel de grootste schrijver van de twintigste eeuw ben.

„Tegen wie zou ik me ook moeten afzetten? De burger is tegenwoordig zo van twijfel vervuld, zo uitgehold, die gelooft helemaal niets meer. Geef hem een schop en hij zegt dankjewel. De burger is volkomen van zelfkritiek doordrongen — dat is misschien wel zijn grootste probleem.

„En buiten welke samenleving zou een Nederlandse schrijver zich moeten plaatsen? Wij hebben geen samenleving, alleen een soort economische eenheid waar de hele dag over geschetterd wordt op de radio. Procentjes meer, procentjes minder — daar maken we ons druk om alsof er geen belangrijker dingen zouden zijn. Ik hoef het isolement niet te zoeken, want daar bevind ik me al in, daar bevindt iedereen zich in. Daarom zie ik het huidige kunstenaarschap veel meer een functie hebben in bezielende zin.”

Moet de schrijver trachten de eenheid te herstellen?

„Hij zou, om te beginnen, uiting kunnen geven aan het verlangen naar een meer organische samenleving, zoals ik doe in dit boek. Ik geloof in de heilsgeschiedenis, dat we op weg zijn naar het paradijs. Maar als ik het daarover heb beschreef ik geen toestand waarvan ik denk dat we hem werkelijk zullen bereiken, geen feitelijke stand van zaken. Of iets is waar, of je gelooft erin — het is van tweeën één. In feiten hoef je niet te geloven. Zowel het individu als de samenleving hebben utopieën nodig als vormbeginsel, als dynamische kracht. Geloven is het bezielen van die utopische verziensels. Ze zo begerenswaardig maken dat je er met zijn allen graag heen zou willen.

„Een paar weken geleden las ik Kundera's *De ondraaglijke lichteheid* van het bestaan. Hij is evenzeer overtuigd van de noodzaak van utopieën, maar omdat ze nogal wat ervaringsfeiten buitensluiten, het kwaad ontkennen, noemt hij ze

kitsch. Dat heeft me getroffen, want in het paradijs van *Mystiek lichaam* is ook niet voor iedereen plaats. Op die exclusiviteit loopt de geschiedenis telkens weer stuk.

„Kundera oppert dat de tegenstellingen in de wereld, en de ellende die daar het gevolg van is, voortkomen uit de verschillen tussen de utopieën die worden nagejaagd. Maar daarmee ben ik het niet eens. Alle utopieën, de communistische heilstaat, de Amerikaanse droom, het Koninkrijk Gods, zijn namelijk precies hetzelfde. Het is altijd prachtig weer, we zijn gelukkig getrouwd, er heerst vrede alom.

„De ellende komt volgens mij voort uit iets in onszelf, iets dat de zaligheid van die utopieën niet wenst, dat er bang voor is. En wat dat iets is meen ik gevonden te hebben in een stelling van Carry van Bruggen, die ik gebruikt heb als motto voor het laatste deel van mijn boek: 'Distinctiedrift is levensdrift, eenheidsdrift is doodsdrift'.

„Alle utopieën, ook de Amerikaanse, zijn in wezen communistisch. Ze vooronderstellen de gelijkvormigheid van iedereen. Met andere woorden: de dood van het individu. En dan kom je onvermijdelijk op de vraag: wat heeft het voor zin om die utopische zaligheid na te streven als er geen 'ik' meer is dat die zaligheid ervaart kan? Je moet jezelf verliezen om het Koninkrijk Gods te kunnen binnengaan. Eenheidsdrift is doodsdrift.

„De romantische liefde strandt altijd op dat dilemma. Van zulke liefde is de Wagneriaanse Liebestot de logische slotsom en wanneer die slotsom in zicht komt krijgt het 'ik' nukken, vindt het lelijk wat het eerst mooi vond, maakt het ruzie. Hetzelfde gebeurt in de samenleving. Hoe groter de gelijkheid, des te meer discriminatie en racisme. Distinctiedrift is levensdrift. Het individu speelt op en zoekt een vijand. En of die zondebok dan een Surinamer of Ema Bouman van de Centruumpartij is maakt niets meer uit. Het gaat op dat niveau niet om goed en kwaad, maar om heel primitieve driften, zoals blijkt wanneer zogenaamde antifascisten gaan plunderen en brandschatten en anonieme dreigbrieven rondsturen. Het is betreurenswaardig dat het discriminatieprobleem volkomen in de partijpolitieke sfeer getrokken is, want die sfeer komt voort uit dezelfde distinctiedrift. Zo is er een heilloze verwarring ontstaan.”

Den Haag moet zich minder met details en meer met utopieën bezig houden?

„Het ligt vooral op de weg van de politiek om zich met de praktische kant van de zaak te bemoeien. Maar ik vind wel dat regeerders er zich beter rekenschap van zouden moeten geven wat een volk, een land, een nationale cultuur is. Je merkt nooit dat ze daar enig besef van hebben.”

Nu zijn dat ook aan de ene kant vage en aan de andere kant historische zwaar beladen begrippen. Het recente verleden heeft laten zien wat er fout kan gaan als politiek zich over Land en Volk druk maakt.

„Het is armoeiig om er dan maar helemaal niet meer over te willen nadenken. De lue suggestie dat er zo iets als een multiculturele samenleving zou kunnen bestaan is even gevaarlijk als een eng nationalisme. Alsof mensen niet voor een groot deel hun identiteit ontleenen aan de cultuur die hen omringt. Dat soort domheid, dat soort goedbedoelde achterlijkheid — daar maak ik me nu zorgen om. Een straat waar men op de ene hoek een katholieke kerk probeert te handhaven, op de andere een moskee en nog een hindoeïstempelje ergens in het midden, is een straat waar binnen de kortste keren helemaal geen godsdienst en helemaal geen gemeenschap meer zullen zijn.”

Een gemeenschap zonder godsdienst kan niet bestaan?

„Een samenleving in de volste zin van het woord moet, lijkt me, door een religieus ideaal, een metafysisch doel, bezielen zijn.”

Voor jou is dat het christendom en kan het niet het boeddhisme of het taoïsme zijn?

„Het boeddhisme is een persoonlijke heilsleer die geen gemeenschap sticht. Maar afgezien daarvan: onze taal en cultuur zijn uit het christendom voortgekomen en daardoor zijn we gevormd. Ik vind het nogal voor de hand liggend om met dat christendom door te gaan. Zelf heb ik in het katholicisme een taal van begrippen en beelden ge-

vonden die ik zinvol vind. Ik aanvaard het als een heilzame fictie waarin ik, ondanks veel twijfels, wil proberen te geloven. De kerk heeft in de vorige eeuw terrein verloren door haar reactionaire opstelling tegenover de wetenschap. Ze voelde zich, volkomen ten onrechte, door de wetenschap bedreigd en reageerde met rare dogma's als dat van de pauselijke onfeilbaarheid. Dat was allemaal niet nodig geweest als men een besef had gehad van het verschil tussen geloof en waarheid waar we net over spraken.”

Beelden worden op den duur verabsoluteerd.

„Ja, historisch gezien is de rooms katholieke kerk natuurlijk ook altijd een kerk voor domme mensen geweest. Maar nu iedereen intelligent en verstandig is geworden wil ik pleiten voor een ironische manier van geloven. Je mag daarin nooit vergeten dat het om verziensels gaat, dat je veinst. In een opstel, dat 'Beeld en gelijkenis' heette, heb ik een paar jaar terug geschreven dat ik niet wist wat geloven was. Ik had het altijd beschouwd als een verlichte staat — gelovigen zagen meer dan ik zag. Maar intussen heb ik voor mezelf een andere definitie van geloven gevonden. Het is geen hoger inzicht waaraan de een of andere flits moet voorafgaan, het is de voortdurende wil om de leer waar te maken. Geloven is een vorm van creativiteit, gemeenschappelijke creativiteit. In die zin kan ik best een gelovige zijn. God bestaat niet. Hij moet door ons in het leven geroepen worden. Ik heb onlangs een lezing gehouden voor de Remonstrantse Gemeente in Eindhoven en de dominee daar, dominee Goud, heeft me een hart onder de riem gestoken door een psalmregel te citeren: 'God troont op de gezangen van de mensen.' Die zegt precies wat ik bedoel.”

Een surrogaat voor religie kan geld zijn, zoals je beschrijft in de figuur Gijzelhart.

„Geld is hebben en verlangen ineen. Het stelt nooit teleur. Omdat het op zichzelf namelijk niets is. Het is een idee. En het enige waar wij het met ons allen nog over eens zijn in Nederland. Geld sticht gemeenschap. Maar zoals met alle ideeën kun je er volledig in verliezen, er zit geen eind aan, en dat ondervindt Gijzelhart. Je moet af en toe naar het aardse, het concrete terug. Hij wordt bevrijd van zijn obsessie met geld wanneer zijn dochter thuis komt met een kind, een pondje vlees.”

Je maakt pas deel uit van het Mystieke Lichaam, zo begrijp ik uit het boek, wanneer je voortplant, wanneer je lichamenlijk deelneemt aan de geschiedenis van het vlees. Op grond van hun seksuele geaardheid wordt zo een hele groep mensen buitengesloten.

„Ja. Dat is het punt waarop de utopie mank gaat, waarop hij kitsch is. Er blijft een groep over, die een tragisch bestaan leidt.”

Was er geen constructie te bedenken waardoor ze mee konden doen?

(Hilariteit) „Als het zo makkelijk ging... Ik heb het zo opgeschreven omdat het voor mij zo ligt. Natuurlijk zou ik willen dat het anders was. Misschien is dat ook wel de impuls geweest om aan dit boek te beginnen: door de situatie scherp te stellen zou zich misschien een mogelijkheid aandienen om het probleem op te lossen.”

De zoon van Gijzelhart voelt zichzelf een verdoemde, iemand die alleen over surrogaten voor het leven beschikt.

„Homoseksualiteit zoals ik die in het boek heb beschreven is een uiterste consequentie die je uit je mannelijkheid trekt, net als wanneer je je volledig wijdt aan kunst of wetenschap. Dan beken je je volledig tot de mannelijke sfeer.”

'Seks zonder voortplanting wordt een dwangneurose' schrijft je.

„Dat is een stukje cultuurkritiek. Ik maak bezwaar tegen de vernamelijking van onze cultuur, waarvan het feminisme ook een symptoom is. De vrouw ontken haar baarmoeder en wil zich gaan waarmaken in de mannelijke wereld van handel, wetenschap en kunst. Zij gaat een mannelijk idee nastreven van wat wenselijk is. En ik zet juist vraagtekens bij de begerenswaardigheid van die mannelijke wereld.”

ZIE VERDER PAG. CS. 2

3 Perelesjin

De Russische dichter Valeri Perelesjin is in Nederland ter gelegenheid van een tentoonstelling over zijn leven en werk. Een gesprek met een dichter met drie vaderlanden

5 K. Ruys

'Een afgedragen huid' heet het romandebut van K. Ruys: een nieuwe schrijver met een eigen toon.

6 Peter Härtling

Van de produktieve Duitse schrijver Peter Härtling kwam onlangs een nieuw boek uit. Wil Hansen sprak met hem over Hölderlin, het voordeel van grootouders en de onmogelijkheid om utopieën aan te hangen.

7 Het koloniale verleden

Rudy Kousbroek pleit voor een genuanceerde terugblik op het koloniale verleden naar aanleiding van F.C. Backer Dirks' boek over de gouvernementen marine in het voormalige Nederlands Indië.

8 Derrida

Waarheid is een illusie, vindt de Franse filosoof Jacques Derrida. Hij schrijft zijn eigen oeuvre in de marge van andermans stelsels. Een vertaling en een inleiding.

10 Berger

Volgens John Berger is een boer bevriend met zijn mes, lepel en vork en geneest lichamelijke of geestelijke inspanning elk pessimisme. K. Schippers waardeert Bergers opstellen over beeldende kunst meer dan de extreme opvattingen in zijn andere, verzamelde, artikelen.

En verder de Russische notities van Charles B. Timmer, essays van Breyten Breytenbach, de werkkamer van Andreas Bunnier, impressies van Pierre Janssen, het theoretisch oeuvre van Asger Jorn, nieuwe thriller van Ruth Rendell, de vertaling van Marcel Proust, essays van Huib Drion en de autobiografische aantekeningen van Willem Kloos.

